

За книгата:

Антоанета Робова. *Творчески фигури и кръговрат на изкуствата в прозата на Ерик-Еманюел Шмит*. София, Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2022, 304 с., ISBN 978-954-07-5505-2 [Antoaneta Robova. *Artistic Characters and Cycle of Arts in Eric-Emmanuel Schmitt’s Prose Writings*. Sofia, St Kliment Ohridski University Press, 2022, 304 p., ISBN 978-954-07-5505-2]

Маргарита Серафимова / Margarita Serafimova
Институт за литература при БАН /
Institute for Literature – Bulgarian Academy of Sciences

Монографията на Антоанета Робова привлича вниманието по няколко причини: поради изследователския си фокус върху прозата на едно от значимите имена в литературата днес, Ерик-Еманюел Шмит, благодарение на избора на ракурс (смесването на изкуствата), заради издържаната си структура, и не на последно място, с оглед на четивността си, с достойнствата си на книга.

И така, на първо място трябва да отбележим добре избрания обект на изследване. Ерик-Еманюел Шмит е един от най-известните и най-интересните съвременни автори, познат и на българската публика. Романите му, публикувани предимно от издателство *Лега Артис*, се радват на вниманието на българските читатели, а пиесите му шестват по сцените на родните театри така, като и по световните. Драматург, романист, новелист, есеист и сценарист, френско-белгийският писател действително има с какво да ни впечатли. Неговото разнообразно, многолико творчество прави от този философ по образование и писател по призвание, любим герой също и на безброй интервюта. Сладкодумен събеседник, той е ухажван от медиите, готов да отговори и на най-дръзките въпроси, засягащи начина му на писане, убежденията или вярата му, житейските му основания, оставяйки верен на принципа, че „литературата премахва дистанцията между Аз-а и другите“. Той смело преплита автобиографизма и фикцията и със съблазняваща освободеност скъсява дистанцията с публиката. И ако често изобразява себе си като герой на роман, то не е с чувство на превъзходство или нарцисизъм, а за да разкрие собствената си човешка уязвимост, емоциите, които го заливат, житейския си опит, който, споделен, спасява и другите, и него самия от унието и разочарованията, оставяйки да тържествува радостта от живота.

Антоанета Робова подхожда към неговото творчество с изключителна подготвеност и вещина. Тя умело подбира измежду многобройните и разнолики творби на автора – който при това продължава да пише и да доизвайва своя творчески автопортрет – корпуса на своето изследване, така че то да има цялостен и конципиран вид. Като добър изследовател А. Робова прави обзор на всички вече публикувани теоретични текстове върху творчеството на Шмит, за да се разграничи от тях и да очертае своето място върху този споделен изследователски терен. Във фокуса на нейното внимание се разполага преплитането на литературата с другите изкуства. Както споделя самата тя:

Постепенното ни навлизане в изследователското поле на взаимодействията между литературата и изкуства като класическата музика, изобразителното и драматичното изкуство, фотографията и киното в прозата на Шмит ни разкри и различните творчески фигури, чиито репрезентации формират плътна и разнообразна галерия от артисти в персонажните системи на творбите му (с. 21).

Тази отвореност на произведенията на Шмит към изкуства, чиито жанр, код, носител, начин на въздействие, се различават от собствено литературните, се оказва онази свежа струя, която обогатява текстовете, кара ги да преодоляват своите граници и ограничения, провокира ги, извиква неочаквани асоциации, умножава ефектите на тяхното въздействие. Именно това кара Робова да постави литературата, и в частност, прозата на Шмит, в центъра на пленителния кръговрат на изкуствата, който се оказва неизчерпаем извор на креативно въображение:

Кръговрата на музика, визуални (живопис, кино, фотография, бодиарт, пърформанс), сценични и драматични изкуства (театър, опера, балет, актьорско майсторство) разглеждаме като основен фактор за вътрешното единство на Шмитовата проза, съчетаваща приемственост и своеобразие при преминаването към новия век. Форми и функции на естетическото преживяване и модуси на емпатичното съпреживяване проследяваме в интердисциплинарна перспектива, за да изведем общи наративни матрици, лайтмотиви и обединяващи наративни стратегии (с. 26).

Така, намереният център в творчеството на Шмит, на свой ред се превръща в център на изследването на Робова. Характерно за нейния подход е взаимната свързаност на елементите, които изграждат нейната монография около няколко понятия, всяко от които предполага диалог с различен обхват. Така автотекстуалността, свойствена за писателското кредо на Шмит и разбрана като „диалог между текстовете в творчеството на даден автор“ (Р. Коларов), се допълва от хибридността (като диалог между жанровете) и интертекстуалността (диалози в рамките на литературата), които като матрьошки влизат една в друга, както и в големия диалог между изкуствата, изразяващ се в различни и често непредсказуеми форми на интермедиялност като мотиви, сюжети, алюзии, цитати, екфразиси и пр. (вж. теоретичните позовавания и коментари, свързани с тези диалогични практики в монографията, с. 27-33).

Първата част от монографията със заглавие *Кръговрат на изкуствата в тематичните поредици и сборниците с разкази* анализира пресечните точки на литературата и музиката, от една страна, и на литературата и живописата, от друга. Втората част, *Изкуството на романа и изкуството в романа*, подхваща същите теми, но в по-разгърнатия и с по-богати възможности жанр на романа.

Самият той музикант, Ерик-Еманюел Шмит търси подходящите думи, за да изрази своите музикални преживявания, както и почитта си към големите композитори, маркирали

житейския му и творчески път: Моцарт, Бетовен, Шопен. В случая с *Моят живот с Моцарт* се намесват и автобиографични елементи така, че творческата съдба на писателя се оказва сдвоена с тази на прочутия виенски композитор. Написан в епистоларна форма, романът звучи като лична изповед, а Моцартовите произведения изпълняват ролята на водачи, които превеждат – успешно – героя (или автора) през редица опасни и преломни етапи в живота му. Музиката се оказва терапевтичната и спасителна нишка, връщаща към живота и приканваща към писане до степен, която кара писателят да възкликне: „Моят модел за писател е Моцарт“. Или, ако си послужим с думите на Робова:

Последователят на Моцарт иска на свой ред да се превърне в творец, спомагащ за благотворното влияние на изкуството и препредаващ мъдростта на жизнеутвърждаващата философия, претворявайки нейната безсловесна поезия в поезия на словото (с. 40).

Става дума за проза, наситена с музикалност, изпъстрена със заемки от класическата музика, прибягваща до лайтмотиви и вариации, с подчертано внимание към ритъма и към темпото:

„Моят живот с Моцарт“ е книга с висока степен на музикална интермедиялност, пораждаща диалог между двете изкуства по протежение на страниците и между редовете. Книгата е създадена по случай 250 години от рождението на гениалния композитор, а кръговратът слово и музика обхваща литературна и сценична версия. Романът е хибриден и в жанрово отношение, тъй като представлява текстово сплав от автобиографични елементи, есеистични фрагменти, меломански коментари, лирични пасажии, философски и музиколожки наблюдения“ (с. 42).

Като пример на диалог между литературата и живописата пък, да вземем романа *Жената с огледалото*. Още със заглавието си той поражда асоциации с едноименната картина на Тициан. Така романът в своята цялост се оглежда в едно известно живописно платно. Но не само това. Огледалната метафора става ключов елемент с множество вариации и конфигурации в разгръщащата се интрига, оглеждаща една в друга съдбите на три жени, живели в три различни епохи. Въпреки различията, тези героини със сходни имена: Ан, Анна и Ани (мистичната поетеса от Средните векове, увеличащата се по психоанализа виенчанка от началото на ХХ век и съвременната холивудска звезда), проявяват поразително сходство в начина си на виждане на света, както и в начина, по който светът вижда тях, в кривото огледало на предразсъдъците, забраните и ограниченията, белязали женската участ в продължение на векове и водещи към кладата: буквално или

метафорично. Много различни изкуства се намесват в тази история, разказана на три гласа: поезия, биография, кино – в диегезата на творбата, но също и живопис – в нейната херменевтика (портрета на жена, заета с тоалета си, от картината на Тициан, и съзерцаваща отражението си с помощта на две огледала, придържани от мъж. Любопитен детайл е стъкленницата в лявата ѝ ръка, извикваща според А. Робова, представата за мастилница, и отвеждаща към писането, към творчеството изобщо). Ето как, по думите на Робова, „кръговратът на изкуствата в женския триптих се усложнява, включвайки и драматичното изкуство в модуса му на актьорско превъплъщение в огледалната верижна интермедиялност стихосбирка–книга–сценарий–филм“ (с. 179).

Важен средищен момент в монографията е вниманието към различните фигури на автора в произведенията му, многобройни, винаги изненадващи и редуващи реални и фикционални елементи с впечатляваща изобретателност. Освен елементите на автобиографизъм, които откриваме разпръснати в различните произведения на писателя, изследователката се фокусира също и върху съзнателните автопортрети, автофикции и превъплъщения, в които неизменно се инфилтрира някаква частица истина за биографичната личност. Така например, тя се спира на анекдота, разказан в предговора към *Учителите ми по щастие*, обясняващ под формата на „личен мит“ двойственото звучене на собственото име на писателя (Ерик-Еманюел):

Тази история гласи, че през 1960 г. са родени близнаците Ерик, бъдещ писател, и Еманюел, предопределен за музикалното поприще, но единият от двамата се удавя. Родителите, незнаещи коя от двете рожби е починала, решават да прекръстят оцелялото дете Ерик-Еманюел. Шмит разказва тази история в различни версии, като чрез нея рационализира двойствеността на творческата си природа, както и непознаваемостта на другостта в собствената личност: „До днес се питам: ако литературата представлява моето изкуство, а музиката – моята страст, дали не съм сбъркал? Моята съдба ли последвах? Или тази на брат ми?“ (с. 39)

Друг особено интригуващ образ на автора представлява явяването на писателя Ерик-Еманюел Шмит в качеството му на персонаж, даващ насоки за писане на главния герой от романа *Човекът, който виждаше отвъд лицата*, Огюстен Тролие – нещо като инициация в писателското поприще. Забележителната литературоведска интерпретация на този любопитен металепс (Женет), представлява своеобразна кулминация във философското осмисляне на авторството в монографията на Робова (вж. главата *Писателски*

превъплъщения и автобиографични проекции в „Човекът, който виждаше отвъд лицата“ (с. 335-345).

В заключение може да обобщим достойнствата на изследването така:

Това е първата монография, която анализира интермедиялните практики и разнообразната типология образи на творци от различни полета на изкуството, в прозаическата продукция на Ерик-Еманюел Шмит. Дефинираният от А. Робова „първи прозаически период“ (1994-2020) в творчеството на автора се разглежда през призмата на взаимодействията на различни изкуства и множество текстове. Проследява се ролята на „кръговрата на изкуствата“ за своеобразието и еволюцията в прозата на Шмит по посока на все по-сложни наративни структури, по-плътна автотекстуална взаимосвързаност и засилена етическа чувствителност. Извеждат се характерни за разглеждания период повествователни модели, обединяващи стратегии на тематично и композиционно ниво, музикални и кинематографични принципи на постройка на творбите, които досега не са били анализирани от критиката, и които изграждат всъщност своеобразието на това богато творчество, стъпващо върху интермедиялността и автотекстуалността.

Освен че е първото цялостно изследване на български език за Ерик-Еманюел Шмит, научният труд е и първата монография, посветена изцяло на романите и сборниците с разкази на автора, чиято проза досега не е била обект на изчерпателни научни изследвания. Но наред с научните си достойнства, изследването представлява добре структурирана, увлекателно представена и приятна за четене книга, която не само информира читателите си и предлага многобройни посоки на размисъл, но доставя и естетическо удоволствие, въвличайки самото писане върху литературата в „кръговрата на изкуствата“.